

Mehmet Akif Ersoy ve İttihad-ı İslam Düşüncesi

Mehmet Akif Ersoy and the Idea of Islamic Unity

Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÖRGEN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Hatay, Türkiye

Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Letters, Department of History, Hatay, Türkiye

ORCID: 0000-0002-6050-3895 | E-mail: ismail.gorgen@mku.edu.tr

Makale Bilgisi/ Article Information

Cite as/Atıf: Gorgen, İ. (2026). Mehmet Akif Ersoy ve İttihad-ı İslam düşüncesi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 485-502. DOI: 10.53586/susbid.1901238

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 02/03/2026 **Kabul Tarihi / Accepted:** 01/05/2026

Yayın Tarihi / Published: 30/06/2026

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Cilt/ Volume: 14 Sayı/ Issue: 1

Sayfa / Pages: 485-502

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir. / This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (İsmail GÖRGEN). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

* Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen niteliktedir.

Öz

Bu çalışmada Mehmet Akif Ersoy'un kişiliği, fikirleri ve faaliyetleri tarihsel bakış açısıyla bütün yönleriyle ele alınmıştır. Anadolu irfanıyla harmanlanan düşünce dünyası ona coğrafyaları hatta çağları aşan bir söylem ve üslup zenginliği kazandırmıştır. İslam kültür ve medeniyetiyle yetişen fikir insanı Mehmet Akif Ersoy, İslam birliği fikrine büyük önem vermiştir. Onun düşüncelerinin temelini Türkiye ve tüm İslam Dünyası'nın ilmen, fikren ve siyaseten gelişmesine dönük çabalar oluşturmuştur. Mehmet Akif'e göre milli, dini ve kültürel değerlerimizin topluma anlatılması ve aktarılmasında basın-yayın büyük önem taşımaktaydı. Bu düşünceler doğrultusunda Mehmet Akif'in önderliğinde Sırat-ı Müstakim Dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Zamanın koşullarını çok iyi okuyabilen Mehmet Akif, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Osmanlıcılık, Birinci Dünya Savaşı sürecinde İslamcılık, Milli Mücadele sürecinde de vatan ve tam bağımsızlık düşüncesi çerçevesinde fikirler üretmişti. Bu konular çerçevesinde hazırlanan çalışmada arşiv kaynakları, gazeteler, hatıralar, resmi yazışmalar ve telif eserlerden yararlanılmıştır. Bu çalışma Sosyal bilim yöntemlerinden olan kaynak taraması, tasnif, tahlil, tenkit ve sentez aşamasından geçerek oluşturulmuştur. Sonuç olarak bu çalışmada İstiklal Marşı'nın yazarı, Milli Mücadele'nin manevi önderi olarak bilinen Mehmet Akif Ersoy'un hayatı, fikirleri ve faaliyetlerini ele alınmıştır. Onun düşünceleri günümüz İslam Dünyası'nın içinde bulunduğu sorunları anlamamız ve gelişmelere karşı birlik olmanın ne kadar önemli olduğunu kavramamız açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, İttihad-ı İslam, Osmanlı Devleti, Türkiye.

Abstract

In this study, the personality, ideas, and activities of Mehmet Akif Ersoy are analyzed from a historical perspective, within the framework of the concept of unity and social order. His world of thought, blended with Anatolian wisdom (irfan), has given him a richness of discourse and style that transcends geographies and even eras. The intellectual Mehmet Akif Ersoy, raised within Islamic culture and civilization, attached enormous importance to the idea of unity and social order. The scientific, intellectual, and political development of Türkiye and the whole Islamic world forms the foundation of Mehmet Akif Ersoy's thoughts. According to Mehmet Akif, the press and publication held enormous importance in explaining and transmitting our national, religious, and cultural values to society. In line with these ideas, the journal Sırat-ı Müstakim began to be published under the leadership of Mehmet Akif. By interpreting the conditions of the time well, Mehmet Akif produced ideas within the framework of Ottomanism during the final period of the Ottoman Empire, Islamism during the First World War, and homeland and full independence during the National Struggle. Structured around these themes, this study draws upon archival sources, newspapers, memoirs, and official correspondence. This study was created by going through the resource screening, classification, analysis, criticism, and synthesis stages, which are among the social science methods. As a result, this study discusses the life, ideas, and activities of Mehmet Akif Ersoy, who is known as the author of the National Anthem and the spiritual leader of the national struggle. His thoughts are important for understanding the problems in the Islamic world today and for recognizing how important it is to be united against developments.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Islamic Unity, Ottoman Empire, Türkiye.

Extended Abstract

Mehmet Akif Ersoy focused on language and religion, which are among the most crucial elements that constitute a nation. He put forward ideas on the Turkish language and Islam, which define the Turkish nation, and advocated for the preservation of the essence of Islamic values in the representation of religion and national values in the representation of language, emphasizing the necessity of protecting these values.

Mehmet Akif's stance on modernization and Westernization, as well as his perspective on Islamism, nationalism, unity, and social order in the face of the political, military, and economic adversities the Ottoman Empire encountered during its final periods, provide us with significant information regarding his ideas. Believing that the country's most valuable resource was national and spiritual unity, Akif maintained that a common ground and true success could be achieved first through self-awareness and subsequently through the formation of national consciousness. Influenced by the ideas of Cemaleddin Afgani (1839-1897), who had previously proposed the idea of Pan-Islamism, and his student Muhammad Abduh (1849-1905), Akif advocated, like Abduh, that socio-cultural development—both scientifically and intellectually—could only be realized through education and reform. As a matter of fact, it is observed that the emphasis Cemaleddin Afgani placed on science, knowledge, and the unity and solidarity of the Islamic world in his articles published in Sırat-ı Müstakim clearly aligns with Mehmet Akif's thoughts.

Mehmet Akif asserts that the Islamic world's estrangement from science and philosophy led to the regression of Muslim societies. Akif believed that the current inability to achieve the success the Islamic world once attained in science and philosophy was not due to Islam itself but rather stemmed from those who misunderstood and lived Islam incorrectly. According to Akif, the Islamic world needs to regain its self-

awareness regarding common values. The idea he particularly emphasized is İttihad-ı İslam, meaning the unity of the Islamic world, or in other words, Pan-Islamism.

Cemaleddin Afgani also supported Pan-Islamism and maintained that the integration of the Sunni and Shia worlds was essential for this movement to succeed. In this regard, he consulted Abdul Hamid II and secured his support regarding the necessity of a Shia-Sunni rapprochement for the achievement of Pan-Islamism. In essence, all these ideas unified Mehmet Akif Ersoy, Cemaleddin Afgani, and the Ottoman Sultan of the period, Abdul Hamid II, on the common ground of Turkish-Islamic union.

With the proclamation of the Second Constitutional Era in 1908, freedom of the press and publication increased in the Ottoman Empire. In this direction, Mehmet Akif Ersoy, along with Ebül'ulâ Zeynelabidin, Musa Kâzım, Mahmud Esad, and Eşref Edip, decided to publish a journal to disseminate the idea of Islamic unity. Within the framework of this objective, they began publishing the journal *Sırat-ı Müstakim* on August 28, 1908, covering subjects such as religion, philosophy, literature, science, and law. A large portion of the journal featured articles concerning Caucasia, Turkestan, the Balkans, the Middle East, Africa, and Europe, addressing developments across the Islamic world. In line with Akif's ideas—who believed that the term "Turk" evoked "Islam" and vice versa, and that ethnic nationalism (kavmiyet) would only benefit those seeking to disintegrate the Muslim world—the journal published letters about the unity of the Turkish and Islamic world and included developments concerning "External Turks" under the heading of the "Turkish-Islamic World."

The outbreak of the First World War following the Balkan Wars increased the significance of the Pan-Islamism policy. However, the ideology of Pan-Islamism did not prove as effective as expected during the First World War. During the period of the National Struggle, the concepts of nationality and liberty began to come to the forefront. In this process, Mehmet Akif invited the public to unite for the sake of national and spiritual values and to participate in the National Struggle. His sermons and speeches encouraging the National Struggle were printed as separate editions and distributed throughout Anatolia and to the soldiers on the fronts. Through his writings in *Sebilürreşad* and *Sırat-ı Müstakim*, he called upon the people to unity, solidarity, resistance against occupations, and support for the National Struggle. Due to this devotion, Mehmet Akif Ersoy began to be referred to as the "Spiritual Leader of the National Struggle." Following the success of the National Struggle, Mehmet Akif Ersoy, the author of the Turkish National Anthem (*İstiklal Marşı*), focused once again on the understanding of the unity, social order, and togetherness of the Turkish-Islamic World. According to him, the future of the Turkish-Islamic world could only be protected through Türkiye's upright stance against Western imperialism. Indeed, it would not be possible to mention a promising future for the Islamic world without Türkiye. The ideas of Mehmet Akif Ersoy, a pioneer of the Turkish-Islamic enlightenment, resonated in all Islamic geographies inhabited by Turks and Muslims, from Turkestan to the Balkans, and from Africa to the Middle East. Furthermore, the ideas of Mehmet Akif Ersoy and similar intellectuals have shaped contemporary developments in social, cultural, economic, political, and military cooperation within the Turkish-Islamic world from the past to the present.

Giriş

Mehmet Akif Ersoy'un İttihad-ı İslam düşüncesi ve bu düşüncesini yaymaya çalışması onun iradesinin gücünü açıkça ortaya koymaktadır. İttihad-ı İslam düşüncesinin kendisinden sonra da İslam Dünyası tarafından hayata geçirilmeye çalışılması Mehmet Akif Ersoy'un fikirlerinin çağları aşan bir anlayışa sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Bu çerçevede hazırlanan çalışmada Mehmet Akif Ersoy'un düşünce dünyasını şekillendiren gelişmeleri ele alarak başlamak meseleyi daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Mehmet Akif Ersoy'un hayatı, fikirleri ve faaliyetlerini ele almadan önce Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya konulan Pan-İslamizm kavramını ele alırsak konu daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Mehmet Akif Ersoy'un yaşadığı toplumdan aldığı kültür, yaptığı gözlemler ve tespit ettiği sorunlar onun düşünce dünyasını şekillendirmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde içinde bulunduğu siyasi, askeri ve ekonomik olumsuzluklar karşısında Mehmet Akif'in modernleşme, batılılaşma konusundaki tutumu Pan-İslamizm'e, milli birliğe ve beraberliğe bakış açısı bizlere onun fikirleri konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Akif'e göre İslam Dünyası'nın ortak değerler noktasında yeniden kendine gelmesi gerekmektedir. Özellikle üzerinde durduğu düşünce, İslam Dünyası'nın birliği anlamına gelen İttihad-ı İslam bir diğer ifadeyle Pan-İslamizm'dir. Pan-İslamizm terimi ilk olarak 1870'lerin ortalarından itibaren batılı yazarlar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Avrupalılar batı yayılcılığı karşısında İslam dünyasında gittikçe gelişen milli-dini uyanışı tanımlamak için bu terimi kullanmışlardır. Ancak bu tarihten çok önce Pan-İslamizm'in Osmanlıca karşılığı olan "İttihad-ı İslam", "Uhuvet-i Din" ve "İttihad-ı Din" ifadeleri Osmanlı Devleti'nin Türkistan'daki Müslüman sultanlıklar, Hindistan ve Endonezya arasındaki yazışmalarda kullanılmıştır (BOA.HAT. 4/94; Özcan, 1997, s. 34-37). İslam olan fakat hâkimiyetinde birçok milleti barındıran Osmanlı Devleti doğrudan ya da dolaylı olarak kullandığı Pan-İslamizm terimini, Müslüman olan millet ve devletlerin İslam anlayışı çerçevesinde ortak değere vurgu yapmak için kullanmıştır. Pan-İslamizm fikri bir anda ortaya çıkan bir kavramdan ziyade zaten hali hazırda farklı ifadelerle ve uygulamalarla kullanılan bir kavramdır.

II. Abdülhamid döneminde büyük devletlerin Balkanlardaki Hıristiyan unsurları ve Ortadoğu'daki Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlık yolunda desteklemesi üzerine diğer bölgelerdeki Müslüman unsurların Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarının pekiştirilmesi için Pan-İslamizm düşüncesine ağırlık verilmiştir (BOA.Y.PRK.HR.14/65; Özcan, 1997, s. 34-37). İslamcılık da ekseriyetle Meşrutiyetten sonra kullanılmaya başlanmıştır. İslamcılık ilk etapta Müslümanları hurafelerden kurtararak İslam'ın temel ilkelerine göre yaşamaya teşvik etme düşüncesi olarak ortaya çıkmıştır. İslamcılığın ikinci etaptaki planı ise İslam Dünyası'nda din kardeşliğinden doğan birliği maddi ve manevi gerçekleştirmeye çalışmaktır. Bu ifade II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki Müslüman toplulukları devletin çatısı altında tutmak için kullanılmıştır (Düzdağ, 1998, s. 177-179). Mehmet Akif Ersoy ve Cemaleddin Afgani gibi şahsiyetler de bu düşünceyi benimsemiştir.

Cemaleddin Afgani, II. Abdülhamid'e bir mektup yazarak İttihad-ı İslam'ı gerçekleştirebilmek için şayet uygun bulunursa Orta Asya, İran, Hindistan ve Afganistan'a seyahatler gerçekleştirmeye hazır olduğunu belirterek bu çalışmaların emperyalist devletlere karşı bir İslam cephesi oluşturabileceğini ifade etmiştir. Hıristiyan dünyasının kendi arasında birlik olmaları da II. Abdülhamid'de Şii-Sünni ittifakını kurma düşüncesi oluşturmuştur. Suriye, Irak ve Arabistan yarımadasının bu dönemde Osmanlı Devleti hâkimiyetinde olduğu düşünülürse II Abdülhamid, bir İslam devleti olan İran ve Şii gruplarla birlik oluşturarak Şii-Sünni kaynaşmasını sağlamayı düşünmüştür. Böylece onun düşüncesine göre Pan-İslamizm'in başarıya ulaşması mümkün olabilecekti. II. Abdülhamid, daha önce kendisine mektup gönderen ve bu süreçte İstanbul'da bulunan Cemaleddin Afgani'den (1839-1897) böyle bir ittifakın nasıl oluşturulabileceği konusunda bir rapor hazırlamasını istemiştir. Afgani'nin yaptığı araştırma ve girişimleri sonucu farklı coğrafyalardaki İslam önderlerinden bu konuda olumlu mesajlar gelmesi II. Abdülhamid'i ümitlendirmiştir (Özcan, 1997, s. 74-77). Anca bu dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, askeri ve ekonomik çalkantılar Osmanlı padişahı ve hükümetini kendi meseleleriyle ilgilenmeye sevk etmiştir.

II. Abdülhamid döneminden itibaren Pan-İslamizm'in önem kazanması ve Osmanlı Devleti'nin bu düşünceyi özellikle İngiltere'ye ve onun işgal politikasına karşı bir kavram olarak kullanması

İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Pan-İslamizm akımı ile özellikle İngiltere'nin sömürgesi olan Hindistan başta olmak üzere diğer Müslüman coğrafyalarda Osmanlı lehine ve İngiliz siyaseti aleyhine birtakım düşüncelerin ortaya çıkması ihtimalinden İngiliz siyaseti rahatsız olmuştur. Dolayısıyla İngiltere, Osmanlı Devlet adamları ve aydınlarının böyle bir fikir geliştirmelerinin daima karşısında olmuştur (Özcan, 1997).

Son dönemde Osmanlı Devleti özellikle büyük devletlerin bölgede nüfuz politikalarına ağırlık vermeleriyle dış tahriklere karşı devleti ayakta tutmak için Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerine yoğunlaşmıştır. Balkan Savaşlarından sonra Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması Pan-İslamizm politikasının önemini artırmıştır. Ancak Pan-İslamizm düşüncesi Birinci Dünya Savaşı'nda beklenildiği ölçüde etkili olmamıştır. Milli Mücadele döneminde ise milliyet ve hürriyet kavramları ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu süreçlere şahit olan gerçekçi, idealist ve reformcu bir yapıya sahip olan Mehmet Akif'te millet ve hürriyet kavramları ön plana çıkmaya başlamıştır (Şen, 2016, s. 245). Mehmet Akif Ersoy'un bu fikir dünyasındaki zenginlik ailesinden aldığı yaşam tarzından, büyüdüğü kültür ve medeniyetten, sahip olduğu vatan, millet, bayrak ve hürriyet kavramlarına verdiği değerden kaynaklanmaktadır.

Mehmet Akif'in düşünce dünyasını şekillendiren gelişmelerin başında Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler gelmektedir. Akif, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu süreç elbette dolaylı yoldan tüm İslam Dünyası'nı etkilemektedir. Osmanlı Devleti'nin kendi birlik ve dirliğini sağlamadan İslam Dünyası'nın da gücünü kaybedeceğini düşünmektedir. İttihad-ı İslam'ın da İslam ülkelerine güç katacağını savunmuştur. Bu düşünce kendisinden sonraki dönemlerde de kabul görmüştür.

Nitekim Naimi'nin düşüncesine göre de geçmişten günümüze bir kinle dolu olan batı zihniyeti Müslümanları Rumeli'den sürdükten sonra Anadolu'dan da kovmak, Türkistan (Orta Asya) içlerine sürmek ve orada etkisiz hale getirmektir. Bunun için de hala kavmiyetçiliği kullanmaktadırlar. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde Türk'ü, Arap'ı, Kürt'ü ve Arnavut'u birbirine düşman etmeye çalışmışlardır (Naimi, 2013, s. 1). Nitekim bu oyuna gelinmemeli ortak kültürümüz ve dinimiz ekseninde İttihad-ı İslam anlayışında birlik olunmalıdır. Naimi'nin bu düşüncesine paralel olarak Mehmet Akif de aynı duygu ve düşünceye sahiptir.

Mehmet Akif Ersoy'un bu düşünceleri ve faaliyetleri arşiv kaynakları, birinci el kaynakları, biyografiler, telif eserler, gazete ve dergilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Kaynak taramasında ve çalışmanın hazırlanmasında tarih araştırma metodu olan tasnif, tahlil, tenkit ve sentez yapılarak objektif bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yapılan araştırmada elde edilen bulgular ve bilgiler kronolojik çerçevede ele alınarak sebep ve sonuç ilişkisi içinde akıcı ve anlaşılır bir şekilde metne dönüştürülmüştür. Giriş bölümünde Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan gelişmelerin ve fikir akımlarının ele alınarak Mehmet Akif'in düşünce dünyasının dönemin koşullarından bağımsız düşünülmemeyeceği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Mehmet Akif'in çocukluğu, yetiştiği çevre ve kültür de elbette onun düşünce dünyasını şekillendiren en önemli süreçlerden biridir. Bu süreci ele almak onu tanımamız ve düşünce dünyasını kavramamız açısından önem arz etmektedir.

1. Mehmet Akif Ersoy'un Düşünce Dünyası

Fikir insanı, şair ve idealist bir yapıya sahip olan Mehmet Akif Ersoy 1873'te İstanbul Fatih'te doğmuştur. Babası Fatih Medresesi müderrislerinden Arnavut göçmeni Mehmet Tahir Efendi, annesi de Buhara (Türkistan) göçmeni Emine Şerife Hanım'dır. Akif'in İslam kültürü ile büyümüş olması İslam ve millet kavramlarını daha geniş çerçevede ele almasını sağlamıştır (BCA. S.Ş.M, 250-71-1-12/1-1-1; Ersoy, 1999, s. 1; Okay-Düzdağ, 2012, s. 432; Akgün, 2017, s. 2391).

İstanbul'da Emir Buhari mahalle mektebinde eğitime başlayan Mehmet Akif, burada iki yıl okuduktan sonra 1879'da İbtidai mektebine geçmiştir. Babasından Arapça dersler alan Akif, ilkokul yıllarından itibaren Kur'an ve hafızlıkla meşgul olup İslam terbiyesiyle büyümüştür. Fatih Rüştüye Mektebi'nden (ortaokul) 1885'te mezun olmuş ardından da mülkiye mektebinin idadi kısmına kaydolmuştur. Burada birinci sınıftayken 1888'de babasının vefatı üzerine kısa yoldan hayata atılmak için mülkiye baytar (veteriner) mektebine giren ve eğitiminin son yıllarında şiirle ilgilenmeye başlayan Akif, okulunu birincilikle bitirmiştir. Mezun olduktan sonra da Ziraat Nezareti'nde memuriyet

hayatına başlamıştır (Ersoy, 1999, s. 16; Uçman, 2021, s. 26; Okay-Düzdağ, 2012, s. 432-433). Memuriyet yıllarında İstanbul'da bulunduğu sırada mekteplerde kitabet-i resmiye (resmi yazışma usulü) dersleri vermiştir. Memuriyet icabı Şam ve civarında görev yaptığı esnada seyahatlerde bulunmuş halkın meseleleri ile yakından ilgilenmiştir (Tansel, 2021, s. 190; Okay-Düzdağ, 2012, s. 432-433).

Mehmet Akif, son dönemlerde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntılı süreçten çok etkilenmiş bu durum karşısındaki hüznünü ve hissiyatını milli duyarlılık çerçevesinde eserlerine yansıtmıştır (Deveci, 2011, s. 130-134). Akif, Meşrutiyet'ten sonra Fatih Gökmen'in yönlendirmesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne kaydolmuştur. Daha önce gizli teşkilat günlerinde bu cemiyete ilgi duymayan Akif, millete faydalı olacak irşat ve eğitim faaliyetlerine katılmak arzusuyla teşkilata üye olmuştur. İttihat ve Terakki üyeliği sürecinde de gizli komitecilik faaliyetlerinden ziyade şeffaf ve açık olmayı tercih etmiştir. Milliyet ve Hürriyet kavramlarına sıcak bakan Mehmet Akif bayrağına, vatanına, diline, kültürüne ve milletine sıkı sıkıya bağlılık göstermiştir. II. Meşrutiyet (1908) sonrası milleti ayırıştırıcı siyasi akımları, toplumsal ve ahlaki yapının bozulmasını İslam Dünyası için endişe verici bir durum olarak görmüştür. Daima İslam milletlerinin uyanması ve birlik olması prensibini savunmuştur (Kul, 2016, s. 71; Okay-Düzdağ, 2012, s. 432-433). Bu fikri basın yoluyla da desteklemiştir.

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat'ın getirdiği hürriyet anlayışı çerçevesinde fikri hayatta yaşanan gelişmelere bağlı olarak basın ve yayın gelişerek kitap sayısında artış yaşanmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde “Yeni Osmanlılar” olarak bilinen aydınlar, hükümetin politikasını ve reformların uygulanma şeklini eleştirmeye başlamıştır. Mutlakıyetten ziyade meşrutiyeti savunan Genç Osmanlılar reformların İslami kaideler çerçevesinde tespit edilip uygulanmasını istemişlerdir. Genç Osmanlılar bu metot çerçevesinde devletin bekası için Pan-İslamist fikirler üretmek devleti Avrupa'nın baskısına nasıl direnebileceği ve yükselen ayrılıkçı hareketlere karşı devletin bütünlüğünün nasıl korunabileceği sorularına cevap aramaya başlamışlardır. Bu aydınların endişeleri yalnız Osmanlı Devleti ile sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda diğer Müslümanların sorumluluğunu da hissetmişlerdir. Fakat İslam Dünyası'nın içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulabilmesi için öncelikle Osmanlı Devleti'nin güçlü bir şekilde ayakta durması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin bir felakete sürüklenmesi İslam Dünyası'nın sahipsiz kalması anlamına gelirdi (Özcan, 1997, s. 45).

Bu dönemde “Safahat şairi” olarak tanınan Genç Osmanlılardan biri ve Meşrutiyet taraftarı Mehmet Akif, bu çerçevede fikirler ve eserler ortaya koymaya başlamıştır. Ancak Meşrutiyet'in ilanı ülkede istenildiği gibi büyük etki oluşturmamış ve eski sıkıntılar giderilememiştir. Bunun üzerine ülkenin kurtuluşu için yeni çareler aranması gerektiğini düşünen Akif, safahat şairi yerine vatan şairi olma yolunu seçmiştir. Bu süreçle beraber ortaya koyduğu fikirler ve eserlerinde vatan, millet ve hürriyet vurgusu ağır basmaya başlamıştır (Ersoy, 1999, s. 18). Balkan Savaşlarına (1912-1913) kadar daha ziyade İslam milliyetçiliği çerçevesinde fikir ve eserler ortaya koymuştur. Rusya ve batılı devletlerin Balkanlardaki milletleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmasıyla çıkan Balkan Savaşlarında gerçekleşen işgallerden sonra kalan toprakların muhafazası düşüncesiyle Akif'te, İttihad-ı İslam fikri ağır basmaya başlamıştır (Mansfield, 1991, s. 129; Deveci, 2011, s. 135). Bu arada Mehmet Akif'in 1914'te Darü'l Hilafeti'l-Aliyye Medresesi'nde Türkçe ve Edebiyat öğretmenliği yapması duygu ve düşüncelerini edebi üslupla ifade etme yeteneğini güçlendirmiştir (Düzdağ, 1998, s. 32-47). Mehmet Akif, 1918'de Şeyhülislamhğa bağlı akademik bir dini kuruluş olan Darül-Hikmetil-İslamiye'nin başkatipliği görevine getirilmiştir. Bu kuruluşun yayın organı olan Ceride-i İlmiye'nin idaresini de üstlenmiştir (Okay-Düzdağ, 2012, s. 346).

Mehmet Akif Ersoy'un şahsiyetinin oluşmasında başta ilk dini bilgiler edindiği, fıkıh ve Arapça öğrendiği babası Tahir Efendi etkili olmuştur. Hürriyetperver şahsiyet kazanmasında hocası Mehmet Kadri Efendi, hafızlığında Mehmet Rasim Efendi ve doğu-batı edebiyatından okuduğu önemli eserler Mehmet Akif Ersoy'un fikir hayatının şekillenmesine katkı sağlamıştır. Mehmet Akif kazandığı bilgi birikimiyle doğu ve batı medeniyetinin tamamının kabul edilmesinden ziyade İslam toplumuyla örtüşen taraflarının alınması düşüncesini savunmuştur (Tansel, 2021, s. 190; Okay-Düzdağ, 2012, s. 432-433). “Ne varsa şarkta var ya da ne varsa garpta var” diyenlerin doğu ve batı medeniyetlerini tam anlamıyla idrak edemediklerini belirtmiştir. Akif, doğu İslam medeniyeti ile batının bilim ve tekniğini harmanlamak gerektiğini ifade etmiştir (Ersoy, 1911, s. 257).

2. Sırat-ı Müstakim Dergisi ve Yazım Hayatı

İkinci Meşrutiyet'in 1908'de ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde basın ve yayında serbestiyet artmıştır. Mehmet Akif Ersoy, İslam birliği fikrini yaymak için Ebül'ulâ Zeynelabidin, Musa Kâzım, Mahmud Esad ve Eşref Edip ile birlikte bir dergi yayımlamaya karar vermişlerdir. Bu düşünce çerçevesinde 28 Ağustos 1908'de konusu din, felsefe edebiyat, bilim ve hukuk olan Sırat-ı Müstakim Dergisi'ni yayımlanmaya başlanmıştır (*Sırat-ı Müstakim*, 1908, 1; Albayrak, 1995, s. 473). Mehmet Akif'in neredeyse bütün yazı ve şiirleri devrin en önemli ilim ve fikir dergisi olan bu dergide yayınlanmıştır (Tansel, 2021, s. 190; Okay-Düzdağ, 2012, s. 432-433). Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ve zamanın gelişen olayları derginin ana fikrinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda derginin ana fikrinde İslam dininin ihyasına ve İslam Dünyası'nda birliğin sağlanmasına odaklanılmıştır. Derginin büyük bir kısmında Kafkasya, Türkistan, Balkanlar, Ortadoğu, Afrika ve Avrupa ile ilgili yazılara yer verilerek İslam Dünyası'ndaki gelişmeler ele alınmıştır. (*Sırat-ı Müstakim*, 1911, s. 399-400; *Sırat-ı Müstakim*, 1909, s. 224; Hilmi, 1910, s. 312; Ersoy, 1999, s. 179; Düzdağ, 1998, s. 22-51).

Sırat-ı Müstakim Dergisi'nde "Rusya Müslümanları", "İngiltere ve İslam", "Afrika'da İslam", "Çin Müslümanları" ve "Avrupa'da Müslümanlık" gibi yazılara da sıklıkla yer verilmiş böylece dergi Müslüman Dünyası'nın meselelerine çözüm arayan ortak platforma dönüşmüştür (Ayaz, 1909, s. 398-400; Enveri, 1909, s. 32; *Sırat-ı Müstakim*, 1909, s. 224; Hilmi, 1910, s. 312). Dergi ilk sayısından itibaren Kırım, Kazan, Balkanlar, Hindistan, Ortadoğu ve Mısır başta olmak üzere bütün İslam Dünyası'na dağıtılmış ve büyük ilgi görmüştür. Bu dergide İsmail Gaspıralı, Abdürreşid İbrahim, Ağaoğlu Mehmet Bey ve Ayaz İshaki gibi aydınların yazılarına da yer verilmiştir. Böylece Akif'in çabalarıyla çıkarılmaya başlanan bu dergi Türkistan ve Kafkasya Müslümanları ile ilgili yazılara da yer vererek İslam Dünyası yazarlarını birleştiren bir köprü olmuştur. Bu da İslam Dünyası'nda iş birliği fikrinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Kul, 2016, s. 71).

Ortadoğu, Türkistan, Kafkasya ve Balkanlardan aydınlarının buluşma noktası haline gelen Sırat-ı Müstakim 1911'de sıkıyönetim tarafından kapatılmıştır. Dergi 1912'de 183. sayısından itibaren sadece Eşref Adib tarafından Sebilürreşad adıyla yayımlanmaya başlanmıştır. "Sebilürreşad", 299. sayısından sonra 4 Haziran 1914'te hükümet tarafından kapatılmasıyla "Sebilünnecad" adını alarak 300. ve 301. sayılarını bu adla çıkarmıştır. Dergi 302. sayısından itibaren tekrar "Sebilürreşad" adıyla çıkarılmaya başlanmıştır (*Sebilürreşad*, 1912; *Sebilünnecad*, 1914; *Sebilürreşad*, 1914; Düzdağ, 1998, s. 22-71).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Mehmet Akif başyazarı olduğu Sebilürreşad Dergisi'nin 313. sayısında "Cihad-ı İslam" başlığı altında bir yazı kaleme alarak İslam Dünyası'nı bu savaşta Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaya teşvik etmiştir (Ersoy, 1914, s. 1). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'un işgal edilmesiyle derginin İstanbul'da yayımlanma imkanı ortadan kalkmasıyla Sebilürreşad Dergisi'nin imtiyaz sahibi Eşref Edip Anadolu'ya geçerek Kasım 1920'de dergiyi bir süre kaldığı Kastamonu'da çıkarmıştır. Sebilürreşad 3 Şubat 1921'den itibaren de Ankara'da yayımlanmaya başlanmıştır. Mehmet Akif'in de desteğiyle dergi Ankara'da bir süre yayın faaliyetini sürdürdükten sonra Milli Mücadele sürecinde yaşanan Eskişehir ve Kütahya bozgunu üzerine bir sayısını da Kayseri'de çıkarmıştır. Anadolu'da Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra da dergi yeniden İstanbul'da çıkarılmaya başlanmıştır (Albayrak, 1995, s. 473).

Dergide Birinci Dünya Savaşı'nda halkı işgallere direnmeye teşvik edici yazılar yayımlandığı gibi Milli Mücadele döneminde de yine halkı milli birliğe, dayanışmaya, işgallere karşı koymaya teşvik edici yazılar yayımlanmıştır. Milli Mücadele yıllarında Anadolu'da çıkan isyanların önlenmesi açısından 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn kanununa göre bazı gazete ve dergiler kapatılmıştır. Son sayısını üç başlıklı yazısıyla 5 Mart 1925'te çıkaran Sebilürreşad Dergisi de bu çerçevede kapatılmıştır (*Sebilürreşad*, 1925; Kaya, 2009, s. 37).

Başta çıkardığı dergideki yazılar olmak üzere, milli ve manevi değerler çerçevesinde fikir ve eserler ortaya koyan Mehmet Akif, yazılarında çağdaşlarına nazaran halkın anlayabileceği daha sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Yazılarında yabancı kelimelerden ziyade yalın ve sade Türkçe kelimeler kullanmıştır. (Timurtaş, 1987, s. 58; Tansel, 2021, s. 176). Hayalden ziyade toplumun meselelerine çözüm arayan fikirler ve eserler ortaya koymaya çalışmıştır (Okay-Düzdağ, 2012, s. 346).

Mehmet Akif Ersoy sahip olduğu fikir ve düşüncelerini yüzlerce makalesinin yanı sıra yedi eserle ortaya koymuş ve bu eserlerini “Safahat” adı altında bir çalışmada toplamıştır. 1911’de çıkan ilk eserinin adı “Safahat” diğerleri sırayla “Süleymaniye Kürsüsünde”, “Hakkın Sesleri”, “Fatih Kürsüsünde”, “Hatıralar”, “Asım” ve 1933’te yayımlanan son şiir kitabı da “Gölgeler”dir (Ersoy, 1999, s. 2). Mehmet Akif bu eserleriyle adeta milletin hissiyatına tercüman olmuştur.

3. Mehmet Akif Ersoy’un Vatan Mücadelesi

Osmanlı Devleti’nin 1910’larda içinde bulunduğu zor durum Akif’in düşünce ve hissiyatını önemli ölçüde etkilemiştir. Akif, 1911’de kurulan ve Milli Mücadele’nin temelini oluşturan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’ne bağlı Heyet-i Tenviriyeye katılarak halkı edebi üslupla uyandırıp aydınlatmaya çalışmıştır. Akif, Balkan Savaşlarından sonra halkı (1912-1913) birlik olup Türk ordusuna yardım etmek gerektiği konusunda Fatih, Beyazıt, Süleymaniye camilerinde verdiği vaazlarla ve edebi yazılarıyla halkı bilinçlendirmeye ve yönlendirmeye çalışmıştır. Balkan Savaşlarında yaşanan acı hadiselerin tesirinde kalan Akif’in ortaya koyduğu fikir ve yazılar halkın acısını ve hissiyatını dile getiren ortak bir lisana dönüşmüştür. Nitekim Safahat’ın üçüncü kitabı olan ve Haziran 1913’te yayınlanan “Hakkın Sesleri” kitabı bu hissiyatı en ince ayrıntılarına kadar yansıtmaktadır (Düzdağ, 1998, s. 32-47).

Devletine ve İslam Dünyası’na hizmet etmek için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan Mehmet Akif, 1914’te İstanbul Darülfünun’daki (İstanbul Üniversitesi) görevinden ayrılarak Abbas Halim Paşa’nın maddi desteğiyle iki aylık bir seyahatle Mısır ve Medine’ye gitmiştir. Akif bu seyahatinde İstanbul-Beyrut-Kahire-Lüksor-Medine-Şam-İstanbul güzergâhını takip etmiştir. Medine’ye gittiğinde derin bir aşkla bağlı olduğu Hz. Peygamber’in nurlu şehrini, mescidini ve kabrini ziyaret ederek Hicaz Demiryolu ile Şam güzergâhından İstanbul’a dönmüştür. Bu seyahatinden sonra 1914’te Osmanlı Devleti Harbiye Nezareti’nin istihbarat birimi olan “Teşkilat-ı Mahsusa”nın görevlendirmesiyle Birinci Dünya Savaşı’nda İtilaf Devletleri safında savaşan Fransa ordusunun Müslüman askerlerinin bulunduğu yerlere atılmak üzere Arapça beyannamelerin yazılması amacıyla Almanya’nın başkenti Berlin’e gitmiştir (Okay-Düzdağ, 2012, s. 432-433; Düzdağ, 1998, s. 50-56). Üç ay kadar süren bu görevinde batıyı yakından tanıma fırsatı bulmasının yanı sıra Almanlara esir düşen Rus ve İngiliz sömürgesindeki Türk ve Müslüman askerlerin kamplarını ziyaret ederek onlara Birinci Dünya Savaşı’ndan (1914-918) sonra İngiliz ve Ruslara karşı bağımsızlıklarını kazanmaları için konuşmalar yaparak nasihatte bulunmuştur. Böylece İtilaf Devletlerinin Müslümanı Müslümana kırdırmasını önlemeye ve İslam halklarını İtilaf devletlerine karşı birlik olmaya çağırmıştır (Kul, 2016, s. 72; Okay-Düzdağ, 2012, s. 432-433).

Mehmet Akif, fikir insanı olduğu kadar devlet hiyerarşisine sahip diplomat yönüyle de kişileri ve toplumları etkileme yeteneğine sahipti. Bu yönünden dolayı İngilizlerin kıskırtmasıyla Şerif Hüseyin’in Osmanlı Devleti’ne karşı isyana kalkışacağı (BOA. HR.SYS.2316/12; Lenczowski, 1952, s. 52) haberi üzerine “Teşkilatı Mahsusa”nın görevlendirmesiyle Mayıs 1915’te Teşkilat-ı Mahsusa’nın başkanı Kuşçubaşı Eşref Bey’in idaresindeki heyetle beraber yaklaşık beş ay sürecek olan görev için Riyad’a gitmiştir. Akif’in buradaki görevi Osmanlı Devleti’ne yakınlığıyla bilinen Arap kabilelerini bu isyandan soyutlamak ve Osmanlı Devleti’ne bağlamaktı. Bu ziyaretinde Akif, Necid Meliki İbnürreşid ile görüşülerek onun devlete olan sadakatinin pekiştirilmesini sağlamıştır. Akif bu görevinden sonra Şam ve Beyrut’a uğrayarak Ekim 1915’te İstanbul’a dönmüştür. “Necid Çöllerinden Medine’ye” şiirini de Medine’ye bu ikinci gidişinin ilhamıyla yazmıştır (Düzdağ, 1998, s. 69-70).

Bütün çabalara rağmen Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Osmanlı Devleti için tam bir hüsrana sonuçlanmıştır. Bu savaşta İttifak Devletleri yenilince Osmanlı Devleti de 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi ile Birinci Dünya Savaşı’ndan çekilmek durumunda kalmıştır. Ekim 1918’e gelindiğinde İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarının paylaşılmasına çoktan başlamış gizli pazarlıklar çerçevesinde hangi bölgelerin kime verileceği kararlaştırılırken, geriye sadece İstanbul’un çevresinde küçük bir alan ve orta Anadolu bırakılmıştır. Diğer bölgelerse İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan’a ayrılırken; Mekke, Medine ve civarı Şerif Hüseyin’in hâkimiyetine bırakılmıştır. İngiltere, Osmanlı Devleti’ni yok etme planını, tepki çekmemek için sömürgesindeki Hindistan ve Müslüman toplumlardan gizlemiştir (Özcan, 1997, s. 235-236). Birinci Dünya Savaşı bitmesine rağmen İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti’nin topraklarını işgal etmeye devam etmiştir. Nitekim İngiltere işgallerine hız vermiş 9 Kasım 1918’de Musul ve İskenderun’u, 13 Kasım’da İstanbul’u; Ocak, Şubat ve Mart

1919'da sırasıyla Antep, Maraş ve Urfa'yı işgal etmiş, Samsun'a da çıkarma yapmıştır. Bu arada Fransızlar da boş durmamış onlar da aynı süreçte Mersin, Hatay ve Adana'yı işgale girişmişlerdir (Tolon, 2004, s. 103). İtalyanlar da Ocak 1919'da güney Anadolu'da Antalya bölgesini işgale başlamıştır (Evans, 1072, s. 162). İngiltere, Fransa ve Amerika tarafından desteklenen Yunanlar da 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgale girişmişlerdir (Selvi, 2017, s. 9). İtilaf devletleri 16 Mart 1920'de Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'u resmen işgal ederek Türk-İslam varlığını Anadolu'dan silmek istemişlerdir (Türkgeldi, 2010, s. 259). Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişliği göreviyle 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basarak Milli Mücadele'yi başlatmıştır. Böylece Mustafa Kemal'in liderliğinde işgallere karşı yeni bir direnç başlamıştır (Gönlübol-Sar, 1990, s. 6).

Sırat-ı Müstakim dergisinde "Hürriyet" adlı yazısıyla da bağımsızlığa ne kadar düşkün olduğunu ortaya koyan Mehmet Akif, Milli Mücadele'de de daima halkın yanında yer almıştır (Ersoy, 1909, s. 341). Bu gelişmelerden sonra Akif, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye katılmak için Şubat 1920'de İstanbul'dan Balıkesir'e geçmiştir. Burada şehrin en büyük camisi olan Zağanos Paşa Camii'nde Cuma günü ağırlıklı olarak hürriyet üzerine verdiği vaazla halkı derinden etkilemiştir (Semiz, 2000, s. 421). 16 Mart 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi'nin İngilizler tarafından basılması ve İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'da yeni bir meclisin açılması kaçınılmaz olmuştur. Artık mücadele Anadolu'da yürütülmeliydi (Hakimiyet-i Milliye, 23 Nisan 1920). Nitekim Mehmet Akif, İstanbul İtilaf devletleri tarafından işgal edilip son Osmanlı Mebusan Meclisi basıldıktan sonra arık İstanbul'da kalmanın Millî Mücadele açısından bir yararı olamayacağını düşünerek Anadolu'ya geçmeye karar vermiştir. Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın da kendisine 8 Nisan 1920 çektiği telgraf üzerine Ankara'ya doğru yola çıkmıştır (Öztaş, 2022, s. 501-518).

Nihayetinde 23 Nisan 1920'de Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır (Hakimiyet-i Milliye, 23 Nisan 1920). Bu gelişmelere paralel olarak Mehmet Akif, Milli Mücadele destekçileriyle buluşarak Anadolu'daki çeşitli camilerde halkı işgallere karşı birlik ve beraberliğe çağırmıştır. Temsil Heyeti'nin daveti üzerine 24 Nisan 1920'de Ankara'ya gitmiştir. Ankara'da Hacı Bayram Veli Camii'nde verdiği vaazlarla Milli Mücadele'nin kutsiyetini halka anlatmıştır. İstanbul'dan izinsiz ayrıldığından dolayı Darül-Hikmetül-İslamiye'deki görevinden azledilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi üzerine 5 Haziran 1920'de Ankara Hükümeti nezdinde Burdur'dan milletvekili seçilen Mehmet Akif, cephelerde askerlere ve vaazlarıyla da halka Milli Mücadele'yi destekleyici konuşmalar yapmıştır (Ersoy, ?, s. 249-260; Okay-Düzdağ, 2012, s. 346; Kul, 2016, s. 71; *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1920, s. 74). Mehmet Akif, Teşkilat-ı Mahsusa'nın "Telkin" ve "İrşad kolu" çerçevesinde Anadolu'da Milli Mücadele ruhunu uyandırmak için başta Ankara, Balıkesir, Sandıklı, Antalya, Afyon, Konya ve Kastamonu olmak üzere Anadolu'yu karış karış dolaşmıştır. Mehmet Akif, Kastamonu Nasrullah Camii'nde İtilaf Devletlerinin 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'yla İslam yurdunu paylaştığını ve işgallere giriştiğini halka detayıyla anlatmıştır. Bu bilinçle halkı milli ve manevi değerler uğruna birlik olup Milli Mücadele'ye katılmaya davet etmiştir. Mehmet Akif'in Milli Mücadele'yi teşvik edici vaaz ve konuşmaları ayrı bir nüsha şeklinde basılarak bütün Anadolu'ya ve cephelerdeki askerlere dağıtılmıştır. Sebilürreşad ve Sırat-ı Müstakim'deki yazılarıyla da halkı birliğe, dayanışmaya, işgallere karşı direnmeye ve Milli Mücadele'ye destek olmaya çağırmıştır. Bu fedakârlığından dolayı Mehmet Akif Ersoy "Milli Mücadele'nin Manevi Lideri" olarak anılmaya başlanmıştır (Ersoy, ?, s. 249-260; Kaya, 2009, s. 33; Özdebak, 2017, s. 22; Arı, 2007, s. 33; Arslan, 2014, s. 118; Deveci, 2011, s. 139; Okay-Düzdağ, 2012, s. 346; Kul, 2016, s. 71).

Mehmet Akif hayatı boyunca farklı prensipler benimsemiştir. Nitekim bir zamanlar II. Abdülhamid ve İstibdat karşıtı; İttihat ve Terakki taraftarı bir aydınken Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İttihat ve Terakkinin politikalarını eleştirmiştir. Bir yandan İslam birliğini savunurken diğer yandan da Milli Mücadele'ye bizzat katılarak destek olan bir aydına dönüşmüştür (Özdebak, 2017, s. 20). Anadolu'da yürütülen işgallere karşı "Milli Mücadele, Tam Bağımsızlık ve Hürriyet" sloganıyla halkın milli ve manevi ruhuna ilham olmuştur. Türk milleti ve İslam Dünyası için yaptığı hiçbir fedakârlıktan maddi menfaat beklememiştir. Nitekim Genelkurmay Başkanlığı'nın isteği üzerine Eğitim Bakanlığı'nın 7 Kasım 1920 tarihinde verdiği ilana göre "İstiklal Marşı" için para ödüllü yarışma düzenlenmiştir. Millet'in milli ve manevi uyanışına basın, yayın ve fikirleriyle büyük katkı sağlayan, Milli Mücadele'de Anadolu'nun birçok yerinde ve cephelerde halkı ve askerleri mücadeleye teşvik eden fikir ve düşünce insanı Mehmet Akif, "İstiklal Marşı"nın değerinin para ile

ölçülemeyeceğini düşünerek bu yarışmaya katılmamıştır. Bu başvuruya yedi yüzden fazla şiir gönderilmiş ancak hiçbiri beklenen hissiyatı yansıtamamıştır. Bunun üzerine arkadaşları Mehmet Akif'e başvurarak kendisi kazansa dahi para ödülü verilmeyeceğini belirtmeleri üzerine Mehmet Akif, Türkiye Cumhuriyeti'nin ebedi bağımsızlığını ifade eden "İstiklal Marşı"nı kaleme almıştır. 1 Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan ve dinleyenlerde büyük bir coşku ve heyecan uyandıran İstiklal Marşı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla 12 Mart'ta "Milli Marş" olarak kabul edilmiştir (*TBMM Zabıt Ceridesi*, 1921; *Sebilürreşad*, 1921; Ersoy, 1999, s. 524; Düzdağ, 1998, s. 106-107). Mehmet Akif Ersoy, İstiklal Marşı için "O artık benim değil milletimindir. Benim milletime karşı en kıymetli hediyemdir" diyerek hissiyatını ve samimiyetini ifade etmiştir. Millet de Mehmet Akif Ersoy'u ve fikirlerini bağrına basarak onu "Milli Mücadele'nin Manevi Lideri" ilan etmiştir (Uçman, 2021, s. 23-24). Türk Milleti Mehmet Akif Ersoy'un değerlerine sahip çıkmış ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Marşı İstiklal Marşı'dır" ifadesi 1982 Anayasası'nın 3. maddesinde yerini almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, 2025).

4. Mehmet Akif Ersoy'un Fikirlerinin İslam Dünyası İşbirliğine Yansması

4.1. Osmanlı Dönemindeki Yansmaları

İslam dünyası denildiği zaman Güneydoğu Asya'dan başlayıp Fas'a kadar uzanan Asya, Afrika, Ortadoğu ve Doğu Avrupa'ya kadar uzanan coğrafya kastedilmektedir. 57 ülkeyi kapsayan bu coğrafya 2 milyara yakın nüfusu barındırmaktadır (Yazıcıoğlu-Asal, 2021, s. 215). İslam Dünyası'nın %80'ini Türkiye, Endonezya, Nijerya, Pakistan, Bangladeş, Mısır, Cezayir, İran, Fas, Sudan'ın da içinde olduğu bu 10 ülkede oluşturmaktadır (Koç, 2019, s. 277). Türkistan ve Kafkasya'nın sahip olduğu potansiyel de İslam Dünyası'na güç vermektedir.

Bu kadar geniş bir coğrafyaya hükmeden İslam Dünyası stratejik bölgelere, değerli yer altı kaynaklarına, en önemlisi de yoğun nüfuz potansiyeline sahiptir. Bu potansiyelin İslam topluluklarının yararına kullanılabilmesi için öncelikle sahip olunan değerlerin kıymetinin bilinmesi gerekmektedir. Mehmet Akif akıl ve bilimden uzaklaşılması İslam Dünyası'nı her an bir felakete sürükleyebileceğine sık sık değinmiştir. Akif'e göre İslam Dünyası'nın batının sömürüsüne maruz kalmasının en önemli sebebi batıya nazaran siyasi, askeri, ekonomik, bilimsel ve kültürel geri kalmışlıktır. Bu geri kalmışlığın giderilebilmesi için öncelikle İslam Dünyası'nın ruh ve ahlak konusunda köklü bir inkılâp yapması gerektiğini düşünmüştür. Akif'e göre tüm insanlığa en doğru yolu gösteren, bilgiyi ve bilimi destekleyen Kuran'ın çizgisinden çıkılması İslam Dünyası'nı viraneye çevirmiştir. Her çağa yanıt verebilen dinamik bir din olan İslam'ın özünün iyi kavranmasıyla bu din yeryüzünü sarabilecek, Müslümanlara hatta tüm insanlığa yol göstermeye devam edecektir. Akif'e göre İslam dini ilerlemenin önünde bir engel değil tam tersine gelişmeyi ve ilerlemeyi teşvik eden bir dindir (Şen, 2016, s. 249). İslam Dünyası'ndaki sıkıntılar İslam dininin esasından değil, bu dinin temel hükümlerini anlamakta ve uygulamakta yapılan yanlışlıklardan kaynaklanmıştır. Bu düşüncelerle yapılması gereken asıl şey Müslümanları İslam'ın özüyle yeniden tanıştırmaktır. Müslümanların inanç ve uygulamalarında İslam'ın ruhundan uzaklaşmalarıyla sosyal, siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel açıdan geri kalmalarına sebep olmuştur. Maalesef Müslüman toplulukların inandığı gibi yaşamaktan ziyade yaşadığı gibi inanmaya başlamaları Müslümanları İslam'ın temelinden uzaklaştırmıştır. Bu durum da İslam'ın ve Müslümanların yanlış anlaşılmasına yol açmıştır (Düzdağ, 1998, s. 178). Oysa Ortaçağ'da Avrupa'da cehalet, yoksulluk ve yolsuzluğun olduğu bir dönemde İslam Dünyası aynı dönemde bilim, kültür, medeniyet ve yaşam tarzıyla altın çağını yaşamıştır. Bu da İslam dininin bilgiyi ve bilimi desteklediğinin açık kanıtıdır. İslam Dünyası'nın geri kalmışlığının asıl sebebi İslam değil, son yüzyıllarda bilim ve feni ihmal etmeleri buna karşılık batının bu konuda hızla ilerlemesinden kaynaklanmıştır. Bu durum doğu ile batı arasındaki makasın daha fazla açılmasını sağlamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda İslam dünyası batı emperyalizminin faaliyet alanına dönmüştür.

Akif'in düşüncesine göre de Avrupalılar işgal etmek istedikleri memleketin halkı arasına öncelikle nifak tohumları saçar ve yıllarca milleti birbirine düşürürler. Sonra bu oyuna aldanan milletleri işgale girişirler. Batının İslam dünyası üzerindeki siyaseti budur. Eğer Rusya'nın nüfuzu altındaki, Fransızların Kuzey Afrika'daki nüfuzu altındaki, İngiltere'nin nüfuzu altındaki Hindistan halkları İslamlarını muhafaza ediyorlarsa bunun sebebi Türkiye'nin bu ilkeler üzerindeki caydırıcılığından kaynaklanmaktadır. İslam'ın son sığınağı Türkiye'dir (Düzdağ, 1998, s. 199-200).

Ortadoğu'da Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri, Suriye, Irak, Lübnan; Kuzey Afrika'da Cezayir, Fas, Tunus, Mısır ve Libya yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında olmuş,

hakimiyet altındaki bu İslam ülkelerinin dini, kültürel, sosyal ve ekonomik işlerine müdahale etmemiştir (Yazıcıoğlu-Asal, 2021, s. 216). Emperyalist devletlere karşı İslam coğrafyasını koruyan Osmanlı Devleti halkların değer yargılarına ve dillerine saygı duymuştur. Hiçbir zaman etnik milliyetçilik yapmayan Osmanlı Devleti, İslam kültür ve sosyal yaşamını bütün toplulukları kucaklayacak şekilde uygulamıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki topluluklar İslam şemsiyesi altında özgürce yaşamışlardır.

Mehmet Akif, Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye'nin hoşgörü politikasına karşı batının İslam Dünyası'nı parçalamak istediğini kavmiyetçiliğin en medeni ve gelişmiş toplumları dahi birbirine düşürebileceği bu oyuna gelinmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda İslam toplumunun kendi milleti için çalışması, Müslümanların İslam kültür ve medeniyet çatısı altında müşterekte buluşması gerektiğini belirtmiştir (Sebilürreşad, 1918, s. 331).

Akif'in savunduğu İslam dünyası birliği Pan-İslamizm ile ifade edilmektedir. İslam Dünyası'nın birleşerek ortak hareket etmesi anlamına gelen İttihad-ı İslam (Panislamizm) düşüncesi, Yeni Osmanlılar ile başlayıp geniş bir coğrafyayı kapsayan batı emperyalizmine karşı Müslümanların tek çatı altında birleşmesini öngören siyasi bir düşüncedir (Kaya, 2009, s. 115).

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında yaşamış bir fikir insanı olan Mehmet Akif'in düşünce dünyasındaki zenginlik, eserlerinde güçlü ve özgün üslubu onun edebi karakterinin derinliğini göstermektedir. Akif bir Türk düşünürü olduğu kadar aynı zamanda bir İslam düşünürüdür. Akif'in Türk milletine yönelik sözleri aynı zamanda İslam milletlerine de hitap etmektedir (Ersoy, 1999, s. 6). Mehmet Akif Ersoy sahip olduğu potansiyeli İslam kültür ve medeniyetini yansıtan çözüm odaklı fikir ve eserler ortaya koymak için kullanmıştır. İslamiyet'i ele alış biçimi ve bu değerler çerçevesinde şekillenen dünya görüşünün eserlerindeki yansıması Anadolu'nun sınırlarını aşarak İslam Dünyası'nın her coğrafyasında karşılık bulmuştur (Tansel, 2021, s. 187; Akgün, 2017, s. 2390).

Türk Dünyası'nın önde gelen fikir insanlarından olan Yusuf Akçura, Mehmet Emin Resulzade, Ayaz İshaki, Abdürreşid İbrahim, Halim Sabit ve Halil Halid gibi aydınlar daha sonra adı Sebilürreşad olarak değişen Sırat-ı Müstakim dergisinde sosyal ve siyasi içerikli yazılar yazmışlardır (Akçuroğlu, 1911, s. 399). Türk Dünyası aydınlarından İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Ayaz İshaki İstanbul'a gelerek Türk-İslam dünyası ile ilgili konularda Mehmet Akif Ersoy ile görüşmüşlerdir. Mehmet Akif, Rusların nüfuzu altında ezilen İslam halklarının sorunlarına sessiz kalmamış gerek basın yayın yoluyla gerekse onlarla bir araya gelerek çözüm yolları üretmeye çalışmıştır (Akgün, 2017, s. 2397).

Nitekim Ali Hüseyinzade ve Ahmet Ağaoğlu gibi Azerbaycan aydınları Türkiye'ye gelerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde önemli görevlerde bulunmuşlardır (Swietochowski, 1998, s. 245). Azerbaycan'da Mehmet Emin Resulzade liderliğinde 1902'de kurulan Müslüman Demokratik Cemiyeti (Musavat) bünyesinde Azerbaycan aydınları ve halkı Rus sömürüsüne karşı milli istiklal mücadelesine girişmiştir. İstanbul dahil dünyanın çeşitli merkezlerinde eğitim gören Azerbaycan gençleri Rusya'da yaşanan 1905 ihtilaliyle beraber Azerbaycan'a dönerek Milli Demokratik Hareket'in kurulmasına ve gelişmesine destek vermişlerdir (Resulzade, 1951, s. 3; Qasımlı, 2015, s. 165).

Mehmet Akif, "Süleymaniye Kürsüsünde" başlıklı yazısında Rusya'nın ve batının İslam Dünyası'nın çöküşünü dört gözle beklediklerini ancak başta Rusya Müslümanları olmak üzere İslam Dünyası'nın artık yükselişe geçtiğini gururla anlatmıştır (Ersoy, 2012, s. 371-372).

Bolşevik İhtilali'nden sonra Azerbaycan'da Musavatçılar olarak ortaya çıkan Azerbaycanlı Türk aydınlar İttihat ve Terakki üyesi olan Mehmet Akif Ersoy'un ve diğer Türk aydınların fikirlerinden etkilenerek Azerbaycan milli ruhunun oluşmasını sağlamışlardır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Kafkasya'nın bağımsızlığını desteklemesi çerçevesinde Kazım Karabekir'in ve Milli ordunun Kafkasya harekâtı, Türkistan ile Türkiye arasındaki bağların açık tutulmasını sağlamıştır (Swietochowski, 1998, s. 245-248).

Mehmet Akif, Rusya'nın zulmü altında ezilen İslam halklarının hislerine Süleymaniye Kürsüsünde adlı kitabındaki şu dizelerle tercüman olmuştur; "O zaman Rusya'da hakimdi yaman bir

tazyik. Zulmü sevdirmek için var mı ya bir başka tarik? ...Fikri hürriyet ölür. Hey gidi şaşkın hezele! ...Ekilen gövdelerin hepsi yarın fişkıracak!” sözleriyle hissiyatını ifade eden Akif, bir gün Türkistan’da ilerlemenin ve hürriyetin gerçekleşeceğini ve bu zulmün biteceğini yıllar önce görmüştür (Ersoy, 1999, s. 164-165).

Mehmet Akif’in İslam Dünyası’ndaki eğitimin önemi, cehaletin giderilmesi, ilim ve bilimde modern yöntemlerin kullanılması düşüncesi Türk Dünyası’nın önde gelen ve Ceditçilerin Fikir Babası olan İsmail Gaspıralı’nın fikirleriyle bire bir örtüşmektedir. Ceditçilik hareketi ile Mehmet Akif’in fikir dünyası arasında güçlü bir bağın olduğu açıkça görülmektedir (Gasprinski, 2014, s. 2401).

Mehmet Akif Ersoy’un başyazarı olduğu Sırat-ı Müstakim, Ceditçilerin yoğun olduğu Kafkasya, Kırım, Kazan ve Türkistan’da büyük oranda takip edilmekteydi. Ceditçilik hareketinde Gaspıralı’nın yanı sıra Kazanlı Halim Sabit’in (1883-1946) de büyük katkısı olmuştur. Azerbaycan’ın önemli şairlerinden Hüseyin Cavid 1906-1909 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde eğitim gördüğü yıllarda Mehmet Akif’ten ders almış ve Sırat-ı Müstakim’de de şiirleri yayımlanmıştır. Azerbaycan milli marşının yazarı ve Azerbaycan edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Ahmet Cevad da Mehmet Akif Ersoy’un fikir hayatından etkilenmiştir (Akgün, 2017, s. 2411).

Nitekim Rusya’da 1917’de Bolşevik İhtilali’nden bir yıl sonra Azerbaycan’ın istiklale kavuşması Türkiye’de ve aydınlarda büyük heyecan uyandırmıştır. Azerbaycan aydınlarının ve halkının milli şuurunun filizlenip yeşermesine İsmail Gaspıralı’nın ve Ziya Gökalp’in de büyük etkisi olmuştur (Saray, 1998, s. 11). Azerbaycan’daki Müsavatçıların İstanbul’a gerek Mehmet Akif Ersoy, Ziya Gökalp ve diğer aydınlara görüşüp istişarelerde bulunmaları Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanmasına büyük katkı sağlamıştır.

Mehmet Akif Ersoy fikirleri ve edebi kişiliğiyle Türkistan ve Kafkasya’da etkili olduğu gibi Balkan Türkleri tarafından da rol model olarak seçilmiştir. Balkanlardaki Türk aydınlar Akif’in millet, hürriyet ve İslamiyet fikirlerini Balkanlarda aksettirmişlerdir. Bulgaristan Türk aydınlardan olan şair ve düşünce insanı Mehmet Fikri bunlardan biridir. Bosna-Hersek’te dönemin en önemli süreli yayınlarında biri olan “Misbah Dergisi”nde Mehmet Akif’in Sebilürreşad’daki yazıları Boşnakçaya çevrilerek bu dergide yayınlanmıştır. Mehmet Akif Türk ve İslam Dünyası’nın çağın gerisinde kalmış eğitim sistemine karşı eleştirisi, sosyal hayatın akılcı bir yöntemle İslam kültür ve anlayışı çerçevesinde yeniden düzenlenmesi fikri Balkanlarda da büyük yankı uyandırmıştır (Akgün, 2017, s. 2411).

Mehmet Akif batının fikir ve uygulamalarını körü körüne alma taraftarı değildi. Akif’in bir yüzü daima doğuya dönüktür. Bu konudaki hissiyatını İstanbul’a dönüş adlı şiirinde şöyle ifade etmiştir; “Kadın, erkek koşuyor borç ederek Avrupa’ya. Sapa düşmekte sizin şıklara, zannım, Asya!..Vatanın takati yoktur yeniden ihmale” (Ersoy, 1999, s. 177-178; Timurtaş, 1987, s. 61). Mehmet Akif burada ilerlemenin yolunun batının modern uygulamalarının ancak Türk-İslam’ın milli ve manevi değerleriyle ve uygulamalarıyla harmanlanarak hayata geçirilmesi gerektiğini, körü körüne batı hayranlığının bu milleti felakete sürükleyebileceğini ifade etmiştir. Bu dönemde bir yandan Anadolu’daki Milli Mücadele’ye manevi açıdan büyük destek veren Akif diğer yandan da İslam Dünyası’nda ortak anlayışın oluşturulabilmesi için Sivas’ta bir “İslam Şurası”nın toplanması çalışmalarını organize etmiştir (Albayrak, 1995, s. 473).

4.2. Cumhuriyet Dönemindeki Yansımaları

Akif, başta sosyalizm ve komünizm olmak üzere milliyet düşmanı olan bütün ideolojilere karşı olmuştur (Timurtaş, 1987, s. 53). İngiliz tuzağına karşı Müslüman Arapları uyarmaya çalışırken, Rus komünizmine karşı da Kırım, Kafkasya ve Türkistan halklarını uyarmayı bir görev bilmıştır. Sovyet Rusya’nın siyasi doktrini olan Bolşevizm’e karşı düşüncelerini ifade ederken İslam ile Bolşevizm’in asla uyuşmadığını bu ikisinin birbirinden tamamen farklı şeyler olduğunu, Bolşevizm’in kabul edilmesinin Türk-İslam’a herhangi bir faydasının olmayacağını belirtmiştir (Düzdağ, 1998, s. 110).

Balkanlarda Panslavizm’e; Kafkasya ve Türkistan’da Komünizm’e, Ortadoğu’da batı emperyalizmine karşı duruşunu her fırsatta ifade eden Akif, bu coğrafyaların kurtuluşunu Türkiye’nin istiklal mücadelesinin başarısına bağlamıştır. Anadolu’da Milli Mücadele hareketini destekleyen ve bu zafere şahit olan Akif, Türkiye’nin geleceği konusunda ümidini hiçbir zaman kaybetmemiştir. 1920’ler Anadolu’da yürütülen Milli Mücadele’nin kazanılmasıyla emeklerin boşa gitmediğini görmüş

ancak Ortadoğu, Kafkasya, Türkistan ve Batı Trakya'nın emperyalizmin pençesinden kurtulamamış olması Akif'i fazlasıyla üzmüştür (Ersoy, 1999, s. 17; Okay-Düzdağ, 2012, s. 346). Hayalini kurduğu İslam Dünyası'nın yükselişi ve birliğinin sağlanamamış olmasından büyük üzüntü duymuştur. Bu hüznünü "Leyla" adlı şiirinde açıkça dile getirmiştir (*Sebilürreşad*, 1922, s. 14). Mehmet Akif'in en yakın arkadaşlarından Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in, Muhafız Tabur Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmesi de Akif'i derinden etkilemiştir. Bu gelişmeler Mehmet Akif Ersoy'un kendi iç dünyasına kapanmasına ve siyasetten uzaklaşmasına yol açmıştır. Nitekim Temsil Heyeti'nin 1 Nisan 1923'te seçim kararı almasına rağmen Akif bu seçimde aday olmayı düşünmemiştir. Bu gelişmeler üzerine en yakın arkadaşı Eşref Edip ile birlikte Mayıs 1923'te *Sebilürreşad* dergisi baskı kalıbını alarak İstanbul'a dönmüştür (Semiz, 2000, s. 471). Bu gelişmelerden sonra 1923 sonlarında Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a gitmiştir. Anadolu'da kazanılan Milli Mücadele'den sonra hep hayalini kurduğu İslam birliği ve bu birlikte Türkiye'nin başrolü oynaması fikrinin gerçekleşmemiş olması Mehmet Akif Ersoy'u manevi açıdan üzmüştür. Bu duyguyla beraber 1925'e kadar yazları Türkiye'de kışları ise Mısır'da geçirmiştir. 1925'ten sonra da hep Mısır'da yaşamıştır. 1929-1936 yıllarında Kahire'deki el-Camiatül-Misriyye Edebiyat Fakültesi'nde "Türk dili ve edebiyatı" dersleri vermiştir (Ersoy, 1999, s. 17; Okay-Düzdağ, 2012, s. 346). Bütün olumsuzluklara rağmen Mısır'daki yaşamı boyunca da sahip olduğu ülkü peşinde koşmaktan asla vazgeçmemiştir.

Gerek Osmanlı'nın son döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti yıllarında ömrünü toplumu, milli ve manevi değerler çerçevesinde aydınlatmaya; işgallere, sömürgeciliğe karşı milleti birlik olmaya ve Milli Mücadele'ye sevk etmeye çalışan Türk Milleti'nin ebedi marşı olan "İstiklal Marşı"nın yazarı Türk İslam şairi, fikir ve düşünce adamı Mehmet Akif Ersoy 27 Aralık 1936'da İstanbul Beyoğlu'ndaki Mısır apartmanında hayatını kaybetmiştir (Arslan, 2014, s. 120). Mehmed Akif Ersoy'un İslam Dünyası'nda birlik sağlama düşüncesi kendisinden sonra da çeşitli kurum ve kuruluşlar sayesinde İslam Dünyası iş birliği çerçevesinde hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

İngiltere ve Fransa Ortadoğu'daki emellerini gerçekleştirebilmek için bölgedeki etnik grupları kendi emelleri doğrultusunda kullanmaya çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla bu devletin hâkimiyetindeki Ortadoğu'da yeni gelişmeler yaşanmıştır (Sander, 1989, s. 271).

Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Fransa Filistin bölgesini Suriye'den ayırarak burayı kendi aralarında taksim edip kurulacak olan Yahudi (İsrail) devletinin altyapısını oluşturmaya çalışmışlardır (Öke, 1966, s. 175). Müslümanların ilk kiblesi olan Kudüs'ün İngiltere'nin nüfuzundaki Yahudilere verilmek istenmesi İslam Dünyası'nı Kudüs konusunda birleştirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Filistin Baş Müftüsü ve Filistin Yüksek Müslüman Konseyi Başkanı El-Hac Emin el-Hüseyni, Kudüs'te bir İslam kongresi toplanarak Müslümanların sorunlarının ele alınmasını planlamıştır. Nihayetinde Türkiye, Filistin, Irak, Suriye, Mısır, Yemen, Cezayir, Lübnan, Ürdün, Libya, Fas, İran, Hindistan, Endonezya, Yugoslavya, Türkistan ve Kafkasya'dan toplam 22 ülkenin ve 153 delegenin katılımıyla İslam İşbirliği Teşkilatı'nın çekirdeğini oluşturacak olan "İslam Konferansı Teşkilatı" 7 Aralık 1931'de Kudüs'te toplanmıştır (Koç, 2019, s. 266).

Ortadoğu'da Arap devletlerinin 1930'da itibaren bağımsızlıklarına kavuşmalarıyla Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkiler yeniden gelişmeye başlamıştır. Bu süreçle beraber Mustafa Kemal Atatürk döneminde Türkiye, İslam ülkeleri ve batı ile kurduğu ilişkileri dengeli bir şekilde yürütme politikası gütmüştür (Demir, 2009, s. 222). İslami değerler açısından kutsal sayılan beldelerin huzur ve güvenliği Türkiye açısından hep takip edilmiştir. Ancak İslam Dünyası'nın hiçbir çabası İngiltere'nin desteğiyle Filistin topraklarında Yahudi devletinin kurulmasını engelleyememiştir. Nihayetinde Filistin'de İslam Dünyası'nın merkezinde İngiltere'nin koruyuculuğunda 1948'de İsrail Devleti kurularak (Yılmaz, 2004, s. 58) İslam Dünyası'nın parçalaması yolunda en büyük adım atılmıştır. Batı desteğindeki İsrail'in İslam coğrafyasındaki yayılmacı politikası 1967'de Arap-İsrail savaşına yol açmıştır. Bu gelişme İslam Dünyası'nı Filistin-Kudüs bağlamında birleştirmiş böylece Birleşmiş Milletler Teşkilatı'ndan sonraki en büyük ikinci organizasyon olan ve içinde Türkiye'nin de yer aldığı 25 ülkenin katılımıyla 1969'da İslam Konferansı Örgütü kurulmuştur (Koç, 2019, s. 266).

İslam Dünyası'ndaki ilişkiler giderek artmış, Ortadoğu merkezli ülkelerin katılımıyla 1960'ta Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC) kurulmuştur. İslam ülkeleri bu teşkilatın ekonomik gücünü kullanarak batılı devletlere karşı siyasi ve ekonomik etkilerini artırmıştır (Demir, 2009, s. 211). İslam ülkelerinin bu gibi kuruluşlarla kendi siyasi ve ekonomik geleceklerine dönük adım

atmaları ayrıca batının Kıbrıs, Ermeni Meselesi ve diğer konularda Türkiye aleyhinde tutum içine girmeleri Türkiye'yi Ortadoğu ülkelerine yaklaştırmıştır. Tarihi, dini ve kültürel bağların da etkisiyle Türkiye ile İslam ülkeleri arasındaki ilişkiler 1970'lerden sonra giderek artmıştır. Bu dönemde Türkiye ile Arap ülkeleri arasında kurulan "Türk-Arap Ticaret Odası" bu gelişmeye bir örnektir. 1973 Arap-İsrail Savaşı Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki yakınlaşmayı artırmıştır. Türkiye ile Irak arasında 27 Ağustos 1973'te "Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması" bu iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğine umut olmuştur. Bu boru hattıyla Irak'ın petrolünün Kerkük'ten başlayarak Adana'nın Yumurtalık ilçesinden Doğu Akdeniz'e ulaşması sağlanmıştır. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'yla beraber batının özellikle Amerika'nın Türkiye'ye ambargo uygulama politikası güttüğü bir dönemde Türkiye, petrolünü Irak, İran ve Suudi Arabistan'dan temin etmiştir. Bu da İslam Dünyası arasındaki yakınlaşma ve iş birliğine büyük katkı sağlamıştır. Türkiye, İslam Konferansı Teşkilatı çerçevesinde Türk İslam Bankası'na katılarak üye ülkelerin ekonomik kalkınmasına ve sosyal gelişmesine katkı sunmayı amaçlamıştır. 1980'li yıllarda Türkiye'den Ortadoğu ülkelerine Türk Hava Yolları çerçevesinde düzenli seferlerin başlamasıyla bu süreç hızlanmıştır (Demir, 2009, s. 214-220).

Bu arada Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasıyla Kafkasya'da Azerbaycan; Türkistan'da ise Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanması İslam Dünyası'na yeni bir soluk getirmiştir (Yazıcıoğlu-Asal, 2021, s. 216).

1990'da Irak-Kuveyt savaşı, 11 Eylül 2001'de yaşanan gelişmeler batının özellikle Amerika'nın bölgedeki nüfuzunun, İslam ülkeleri üzerindeki baskının ve İslam düşmanlığının armasına yol açmıştır. Bu gelişmeleri Amerika'nın Irak ve Afganistan'a müdahalesi takip etmiştir. Bu süreçle beraber İslam coğrafyası olan Ortadoğu'da sular bir türlü durulmamış (Yazıcıoğlu-Asal, 2021, s. 223-227). Bu gelişmelerle beraber 18 Aralık 2010'da Tunus'ta başlayarak Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine yayılan adına da Arap Baharı denen halk ayaklanmaları Tunus, Mısır ve Libya'da hükümetlerin yıkılmasına, Suriye'de iç savaşa, Libya'da iç savaşla birlikte dış müdahaleye, Suudi Arabistan, Fas, Ürdün ve Cezayir'de reformların yapılmasına yol açmıştır. Bu gelişmelerde bölgenin iç dinamiklerinin yanı sıra uluslararası kuruluşların ve emperyalist devletlerin bölgedeki emelleri etkili olmuştur (Aljazeera, 2021; The Guardian, 2025; Göçer-Çınar, 2015, s. 51-55).

Batı İslam Dünyası'nı parçalamaya çalışırken tam tersi gelişmeler olmuş Kafkasya ve Türkistan'daki Türk devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından hemen sonra İslam Konferansı Örgütü'ne katılmalarıyla İslam Dünyası'nın siyasi konjonktürü genişlemiştir. Türkistan'dan Kafkasya ve Balkanlara; Arap yarımadasından Afrika'nın neredeyse tamamını kapsayan İslam coğrafyası stratejik, ekonomik, siyasi ve askeri potansiyeli içinde barındırmaktadır. Bu potansiyelle beraber ortak tarih, din, kültür ve medeniyet İslam Dünyası'nın geleceği için büyük ümit vadetmektedir. Kazakistan'ın başkenti Astana'da 2011 Haziran'ında Dışişleri Bakanları Konseyi'nde alınan kararla İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), "İslam İşbirliği Teşkilatı" (İİT) adını almış ve 2019'da teşkilatın üye sayısı 57'ye ulaşmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı beklenildiği kadar etkili olmasa da ileride İslam Dünyası'nda kurulacak olan siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel ilişkilerin zeminini hazırlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2025). İslam İşbirliği Teşkilatı'nın yapısı İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanlar Konseyi, Uluslararası İslami Adalet Divanı, Daimi Komiteler, Daimi Temsilciler Komitesi, Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu, Genel Sekreterlik, Uzmanlık Kuruluşları, Alt Organlar ve ilgili kuruluşlardan oluşmaktadır. Teşkilatın en üst karar organı ise İslam Zirvesi'dir (Yazıcıoğlu-Asal, 2021, s. 220).

İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA); İslam Ülkeleri İstatistik Ekonomik, Sosyal, Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC); İslam Ticareti Geliştirme Merkezi (ICDT); İslam Teknoloji Üniversitesi (IUT); İslam Dayanışma Fonu ve Vakfı (ISF); Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (COMSTECH); Ekonomik ve Ticaret İşbirliği Daimi Komitesi (ISEDAK, COMCEC); Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi (COMIAC); Bilim Teknoloji ve İnovasyon Merkezi (STIC); İslam Uluslararası Kızılay Komitesi (ICIC); Uluslararası İslam Haber Ajansı (IINA); İslam Yayın Birliği (IBU); İslam Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (ISESCO); İslam Kalkınma Bankası (İKB, IDB), Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu (BDİHK) "İslam İşbirliği Teşkilatı"nın her alanda işlevsellik kazanması için yardımcı organlar olarak kurulmuşlardır (Koç, 2019, s. 266-271). Bu yardımcı kuruluşlar İslam Dünyası'nda iş birliğinin çeşitliliğini artırmıştır.

Batı her fırsatta İslam Dünyası'nın sınır uçlarına dokunarak zaman içinde umursamaz, her şeye göz yuman İslam Dünyası oluşturmanın çabasıdadır. Nitekim Amerika ve İsrail eşgüdümü

hareket ederek her fırsatta Filistin'in başkenti Kudüs'ü İsrail'in başkenti yapmak istemiş ancak İslam Dünyası'nın tepkisinden çekindikleri için buna cesaret edememişlerdir. Bu dönemde İslam İşbirliği Teşkilatı dönem başkanı olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan konunun görüşülmesi için acil toplantı çağrısında bulunmuştur. Çağrı üzerine İstanbul'da 13 Aralık 2017'de yapılan olağanüstü İslam İşbirliği Teşkilatı zirvesi toplantısında Doğu Kudüs Filistin Devleti'nin başkenti ilan edilerek Amerika'nın girişimlerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen Amerika 2018 Mayıs'ında büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşımıştır. Bunun üzerine 18 Mayıs 2018'de İstanbul'da İslam İşbirliği Teşkilatı olağanüstü toplantı yaparak Filistin'e uluslararası barış gücü gönderme seçeneği dahil olmak üzere Filistin halkının haklarının uluslararası çerçevede korunacağı açıklanmıştır (Koç, 2019, s. 281-282). Bu gelişmelere bağlı olarak Filistin ve Kudüs meselesi İslam Dünyası'nı birleştirmiştir.

Sonuç

Mehmet Akif Ersoy gerek Osmanlı Hükümeti gerekse Ankara Hükümeti döneminde devlet hiyerarşisinde aldığı görev ve sorumluluklarla devletine, milletine, bağımsızlığa ve hürriyete ne kadar düşkün olduğunu göstermiştir. Memuriyet ve siyasi hayatında Berlin'den Mısır'a, Suriye'den Riyad'a ve Anadolu'nun dört bir yanına görev bilinciyle seyahatlerde bulunarak devletine ve milletine hizmet etmiştir. Düşünceleriyle fikri ve ilmi açıdan devlet erkânını ve milleti aydınlatmaya çalışmıştır. Yaşadığı dönemin ilerisinde bir fikir ve düşünce yapısına sahip olan Mehmet Akif Ersoy toplumu bir ülkü etrafında toplamaya çalışmıştır. Ortaya koyduğu düşünceler günümüz Türk-İslam Dünyası'na da ilham kaynağı olmaktadır. Sahip olduğumuz ortak değerleri ön plana çıkararak benliğimizden ve özümüzden kopmadan başarıya giden yolun tarifi Mehmet Akif Ersoy tarafından bir asır önce yapılmıştır.

Mehmet Akif düşüncelerini ve idealini vatanın bağımsızlığına, Türk-İslam Dünyası'nın huzuruna ve Milli Mücadele'ye yoğunlaştırmıştır. Akif'in düşüncelerini belirli kalıplara hapsetmek onu anlamaya engeldir. Çünkü o kimine göre Osmanlıcı, kimine göre Türkçü, kimine göre İslamcı, kimine göre şair, kimine göre ise fikir insanıdır. Belki de bunların hepsidir. Çünkü Akif zamanın koşullarına göre devletin, milletin ve İslam Dünyası'nın istikbali için birçok söylem ve eylem geliştirmiştir. O yalnızca bir söyleminin ya da eyleminin insanı değildir. O, çocukluğunun, aile terbiyesinin, görevlerinin, sözlerinin, yazılarının, davranışlarının, devlet hiyerarşisinin, Türk ve İslam kültürünün bütünüdür.

Mehmet Akif Ersoy'un bir asır önce ortaya koyduğu siyasi, askeri ve kültürel çabalar 21. yüzyıl Türkiye'sinin ve İslam Dünyası'nın geleceği için adeta bir yol haritası olmuştur. Akif'in çabaları boşa gitmemiş onun çizdiği vizyon Türkiye tarafından devam ettirilmeye çalışılmıştır. İslam Dünyası'nın "kalbi" Mekke-Medine-Kudüs olduğu gibi "göz bebeği"nin de Türkiye olduğu varsayımından yola çıkarak Türkiye, ulusal ve uluslararası meselelerde başta Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, Türkistan Cumhuriyetleri, Kosova, Libya, Mısır, Irak, İran, Suriye ve Katar olmak üzere bütün İslam devletlerini ve topluluklarını desteklemektedir. Türkiye, İslam Dünyası'nda siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel iş birliğinin artırılması için daima çaba sarf etmiştir. Ancak dışarıdan İslam Dünyası'na yapılan siyasi, askeri ve ekonomik müdahaleler İslam ülkelerinin geleceğine ve birliğine büyük zararlar vermiştir. Bu yüzden İslam ülkeleri bölgede dış müdahaleye zemin hazırlayacak tutum ve davranışlardan kaçınmalıdır. İslam ülkeleri kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi gerektiği çerçevesinde hareket ederek sahip oldukları stratejik ve ekonomik potansiyellerini koruyup kullanabilme imkanına sahip olmalıdır. Aksi takdirde İslam Dünyası'nın batıya karşı ekonomik ve teknolojik bağımlılığı siyasi ve askeri bağımlılığı beraberinde getirecektir. Bu durumu tersine çevirmek için İslam Dünyası sahip olduğu potansiyelin farkına varmalı, kendine güvenmeli komşu ülkelerin güvenliğini kendi güvenliği kadar önemsemelidir.

Türkiye 21. yüzyılda da İslam Dünyası için demokrasi, sanayi, askeri, ekonomik ve kültürel açıdan rol model olmaya devam etmektedir. Türkiye sahip olduğu tecrübe ve deneyimini paylaşmaya her zaman hazırdır. Türkiye doğu ile batı arasında adeta ekonomik ve kültür köprüsüdür. İslam Dünyası'nın sahip olduğu ekonomik kaynakların batıya taşınmasında önemli stratejik konuma sahiptir. Enerji kaynaklarının ve kolay taşınmasının daha da önem kazandığı günümüzde Türkiye'nin ekostratejik konumu İslam Dünyası açısından büyük bir avantaj olarak görülmektedir. Mehmet Akif Ersoy'un ifade ettiği gibi İslam Dünyası kendi değerlerini ve sahip olduğu potansiyeli yeniden keşfetmelidir.

Kaynakça

1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Sicil Şube Müdürlüğü (S.Ş.M), 250-71-1-12/1-1-1, 27 Kasım 1906.

2. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR), 14-65, 28 Temmuz 1891.

BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), 2316-12, 9 Eylül 1916.

BOA, Hatt-ı Mümâyün (HAT), 4-94, 20 Şubat 1776.

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, İçtima 1, Cilt 2, 5 Haziran 1920.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, İçtima 2, Cilt 9, 12 Mart 1921.

4. Araştırma ve İnceleme Eserler

Akçuraoğlu, Y. (1911). Akçuraoğlu Yusuf Bey'in nutku. *Sırat-ı Müstakim*, 5(128), 8-11.

Akgün, A. (2017). Mehmet Akif Ersoy'un Türk Dünyası şairlerindeki tesir alanına bir bakış. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(4), 2389-2413.

Albayrak, S. (1995). Eşref Edip Fergan (1882-1971); II. Meşrutiyetle Cumhuriyet döneminin tanınmış dergilerinden Sebilürreşad'ı yayımlayan gazeteci ve yazar. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 11). (s. 473-474) içinde. TDV Yayınları.

Aljazeera, (2021, 14 January). Timeline: How the Arab Spring unfolded. <https://www.aljazeera.com/news/2021/1/14/arab-spring-ten-years-on>

Arslan, H. (2014). Mehmet Akif Ersoy'un şahsiyeti ve Milli Mücadele'deki rolü. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 117-150.

Ayayz, K. (1909). Rusya Müslümanları. *Sırat-ı Müstakim*, 2(51), 4-7.

Demir, Y. (2009). 1960-1980 dönemi Türk-Arap ekonomik ilişkileri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(18), 209-227.

Deveci, M. (2011). Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerinde milli bilinç üzerine. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 98(294), 129-146.

Düzdağ, M. E. (1998). *Mehmet Akif Ersoy*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Enveri, V. (1909). Çin Müslümanları. *Sırat-ı Müstakim*, 3(54), 2-6.

Ersoy, M. A. (?). Nasrullah kürsüsünde. *Sebilürreşad*, 18(464), 249-260.

Ersoy, M. A. (1909). Hürriyet. *Sırat-ı Müstakim*, 1(22), 21 Ocak 1909.

Ersoy, M. A. (1911). Hasbihal. *Sırat-ı Müstakim*, 6(147), 29 Haziran 1911.

Ersoy, M. A. (1914). Cihad-ı İslam. *Sebilürreşad*, 13(313), 13 Kasım 1914.

Ersoy, M. A. (1999). *Safahat*. M. Ertuğrul Düzdağ (Haz.), İnkılap Yayınları.

Ersoy, M. A. (2012). Süleymaniye kürsüsünde. *Sırat-ı Müstakim*, 7(180), 15 Şubat 1912.

Evans, L. (1972). *Türkiye'nin paylaşılması (1914-1924)*. (T. Atalay, Çev.). Milliyet Yayınları.

Gasprinski, İ. (2014). Türklük ve Osmanlılık. *Türk Yurdu*, 6(69), 2290-2293.

Göçer, İ., Çınar, S. (2015). Arap Baharı'nın nedenleri, uluslararası ilişkiler boyutu ve Türkiye'nin dış ticaret ve turizm gelirlerine etkileri. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(10), 51-68.

Gönlübol, M., Sar, C. (1990). *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası (1919- 1938)*. Atatürk Araştırma Merkezi.

Hakimiyet-i Milliye, 23 Nisan 1920.

Hilmi, Ş. F. A. (1910). Afrika'da İslam. *Sırat-ı Müstakim*, 4(80), 6-9.

Kaya, H. (2009). *Mehmet Akif Ersoy'un dini ve siyasi fikirleri* (Tez No. 227498) [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Koç, N. (2019). İslam Dünyası'nda birlik arayışları: İslam Konferansı-İslam İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 14(28), 261-286.

Kul, E., (2016). Mehmet Akif'in Milli Mücadele çizgisindeki eylemleri ve Milli Mücadele duyarlılığının şiirlerine yansması. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 69-97.

Lenzowski, G. (1952). *The Middle East in World Affairs*. Cornell University Press.

Mansfield, P. A. (1991). *History of the Middle East*. Viking Press.

Naimi, B. A. (2013). *İslâm'da Kavmiyetçilik Yoktur*. Bedir Yayınevi.

Okay, M. O., Düzdağ, M. E. (2012). Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936). *İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 28). (432-439). Türk Diyanet Vakfı.

Öke, M. K. (1966). *Osmanlı İmparatorluğu; Siyonizm ve Filistin sorunu (1880- 1914)*. Üçdal Neşriyat Yayınları.

Özcan, A. (1997). *Pan-İslamizm; Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*. İsam Yayınları.

Özdabak, P. Ş. (2017). Mehmet Akif Ersoy ve imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde kimlik dönüşümleri (1918-1920), *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, (10), 19-33.

Öztaş, S. (2022). Mehmet Akif'in Millî Mücadele'de birlik ve beraberliği inşa çabaları ve İstiklal Marşı'nın yazılış süreci, *Mehmet Akif Ersoy: Hayatı-Düşünceleri-Eserleri*, (C. Vatandaş, S. Öztaş, Y. Çağlar, Ed.). (s. 501-518) içinde, TBMM Yayınları.

Qasımlı, M. (2015). Azerbaycan Cumhuriyeti. *Yeni Türkiye-Kafkasya Özel Sayısı*, (75), 157-189.

Resulzade, M. E. (1951). Kafkasya konfederasyon hareketi, *Kafkasya (Derkaukasus)*, (3), 2-13.

Sabah, (2019, 14 Aralık). Türkiye-Libya anlaşmasının stratejik değeri. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/veyselkurt/2019/12/14/turkiye-libya-anlasmasinin-stratejik-degeri>

Sander, O. (1989). *Siyasi Tarih: İlk çağlardan-1918'e*. İmge Kitabevi.

Saray, M. (1998). Azerbaycan ve Azerbaycan Türkleri. *Kafkas Araştırmaları IV*, 3-16.

Sebilürreşad, 11 Haziran 1914.

Sebilürreşad, 12 Aralık 1918.

Sebilürreşad, 21 Mart 1921.

Sebilürreşad, 25 Haziran 1914.

Sebilürreşad, 5 Mart 1925.

Sebilürreşad, 8 Mart 1912.

Sebilürreşad, 8 Nisan 1922.

Selvi, H. (2017). *İşgal ve protesto*. Değişim Yayınları.

Semiz, Y. (2000). Milli Mücadele ve Mehmet Akif. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (7), 397-452.

Sırat-ı Müstakim, 28 Ağustos 1908.

Sırat-ı Müstakim, Cilt 3, Sayı 66, (1909).

Sırat-ı Müstakim, Cilt 6, Sayı 155, (1911).

Swietochowski, T. (1998). Atatürk ve Transkafkasya. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13(1). 245-247.

- Şen, H. (2026). Mehmed Akif Ersoy'un düşüncelerinin biyografik analizi. *Sosyoloji Dergisi*, (34), 243-268.
- Tansel, F. A. (2021). *Mehmet Akif Ersoy hayatı ve eserleri*. Abdullah Uçman (Haz), Ötüken Yayınları.
- The Guardian, (2021, 25 Ocak). How The Arab spring Engulfed the Middle East and changed the World. <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2021/jan/25/how-the-arab-spring-unfolded-a-visualisation>
- Timurtaş, F. K. (1987). *Mehmet Akif ve cemiyetimiz*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tolon, A. H. (2004). *Birinci Dünya Savaşı sırasında taksim anlaşmaları ve Sevr'e giden yol*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)*, (2011). <https://www.turkicstates.org/tr/iletisim>
- Türkgeldi, A. F. (2010). *Görüp İştiklerim*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, (2026). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2025). *İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)*. <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>
- Uçman, A. (2021). *Millî Mücadele sürecinde Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı*. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Özel Sayı*, 9-26.
- Yazıcıoğlu, M. S., Asal U. Y. (2021). Türk Dış Politikası ve İslam Dünyası ilişkilerinin seçilmiş ülkeler üzerinden analizi: Mısır, İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri örneği. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(1), 212-155.
- Yılmaz, F. (2004). *İmparatorluk dönemi Türk-Alman ilişkileri (Goltz Paşa'nın hatıratı)*. (Z. H. Fehmi, Çev.). Elektronik Basım Yayım Sanayi Ticaret Limit.

Yazar Katkı Beyanı

Bu çalışma tek yazarlı olarak hazırlanmış olup araştırmanın tüm aşamaları yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen niteliktedir.